

LA APARIȚIA CELEI DE A DOUA FASCICOLE
din PRIMUL AN DE APARIȚIE a TELEGRAFULUI ROMÂN
t r a n s l i t e r a t î n l a t i n e

Cuvîntul scris - tipărit, un cuprins de lume, o lume, Lumea,
după Constantin Noica

În anul 2013, cu prilejul aniversării a 160 de ani de la apariției *Telegrafului Român* în spațiul public și-au făcut locul câteva articole¹ dedicate cunoașterii apariției și devenirii acestei *GAZETE*, unice în felul ei, implicite a devenirii culturii române de la începuturile intrării în modernitate a societății românești. A fost un exercițiu necesar, pentru că, în ultima vreme sunt tot mai puțini cei care pot să citească în mod cursiv caractere chirilice *de tranziție*, cum este tipărit *Telegraful* chiar și până după anul 1862. Cum valoarea informațiilor pe care el le conține este din ce în ce mai bine conștientizată de cercetători, devenise vizibilă soluția de a-l pune la îndemâna acestora prin a translitera și apoi a publica astfel de texte, în orice tip de reproducere.

De aceea apreciem cu deosebire lucrarea de față, ca și pe toate cele ce se înscriu în acest program. Cum începuturile demersului se regăsesc într-o lucrare de licență a Lilianeii Oprescu din urmă cu un deceniu, dezvoltarea acestuia răspunde unei nevoi ce se dovedește folositoare, inclusiv celor ce nici nu bănuiau că vor putea accesa această sursă fără cunoștințe paleografice speciale. Astfel se completează în mod fericit -pentru că e necesar- nu numai bagajul documentar al epocii, ci, mai aplicat spus, *oglinnda complexă a unei lumi*, cea a trăitorilor acelor ani, cu datele sale major-istorice, în primul rând. Apoi, aici sunt concentrate, și pot fi reevaluate, inclusiv *stări*, de la emoția constructivă și participativă a cititorului care ține în mână o publicație românească pe care și-a dorit-o, și care era așteptată de multă vreme. Asemenea, de la semnificația datelor tehnice de pe fruntariu, până la acelea ce atenționează asupra unor probleme economico-casnice, cum sunt cele ce privesc târgurile și cursul de schimb al banilor.

Conținutul structurii de față, cu referire la lunile *mai - iunie - iulie - august 1853* din chiar primul an de apariție a publicației, cum era și normal la un bisăptămânal, se focusa pe *temele momentului*, adeseori reluate, dar aduse la zi. De exemplu, în cazul nostru, complicatul

¹ *Telegraful Român*. Blogpost: <http://telegrafulroman.blogspot.ro/search/label/Telegraful%20Roman%20-%20160%20de%20ani>, accesat în data de 1 noiembrie 2016; „*Telegraful român*” cea mai longevivă gazetă autohtonă, în: Ziarul Lumina, 15 ianuarie 2016, ediție online: <http://ziarullumina.ro/telegraful-roman-cea-mai-longeviva-gazeta-autohtona-108560.html>, accesat în data de 1 noiembrie 2016; „*Telegraful român*”, apariție neîntreruptă de 160 de ani, în: Ziarul Lumina, 27 ianuarie 2013: <http://ziarullumina.ro/telegraful-roman-aparitie-neintrerupta-de-160-de-ani-78607.html>, accesat în data de 1 noiembrie 2016.

război ruso-turc, care aduce pe masa redactorilor informații de cea mai mare subtilitate, din toate cancelariile, europene, și nu numai, de fapt din toată lumea. Imanent, ele ajungeau la cititor, cu trecerea timpului deveniți *lectori de gazetă*, din ce în ce mai interesați de evoluția problemelor globale și de cele locale, particulare mediului lor. Pentru că, stări cotidiene, de la nivel de grup, sau chiar individuale, *pot declasa superbia unor acte eroice* epatante, spunea cineva.

În privința conținutului publicației, în plus față de cele obișnuite, se poate observa că, după o (mică) explozie de materiale publicate în primele luni, se ajunge la lipsa temelor și articolelor ce puteau fi pregătite și adresate tânărului public al gazetelor locale. Nu ne putem explica altfel *serialul fluviu* despre „Arțe”, chiar înainte de a se fi stabilit un nume convenabil limbii române pentru acest subiect.

Altfel, *Statisticile din Ardeal*, numeroase informații despre mersul *carului iute*, *noutăți din America*, *prețurile boilor*, *falimente*, *spitalele din Franța*, *avocați români*, *stațiuni balneare*, *zahăr din napi*, *organigrame* și *CV-uri pentru ocuparea unor funcții*, *alimentația sănătoasă*, *forme asociative de femei*, *ajutoare sociale etc.*, etc, constituie un fond informativ excepțional. După ce *Maiestatea sa Sultanul*, intră în scenă, ca și *Împăratul tuturor rușilor*, structura știrilor se restructurează ușor, dominând: „Eri au intrat muscalii în București”, la Bursa din Paris momentul este comparat cu „Anibal la poartă”, *Firmanul atingător de locurile sfinte* și *Fortărețele turcești la Dunăre*, sub titlul „Causa orientală” etc.

În aceste împrejurări, noi socotim că dominația acestui subiect major este atât de exclusivistă încât ne putem permite să facem o digresiune și astfel ne-am propus să dedicăm această prefață în continuare unui subiect subiacent. Este vorba despre destinul TIPOGRAFIEI care a putut asigura apariția gazetei providențiale, datorată și ea, ca și *Telegraful*, aceluiași episcop edificator Andrei Șaguna. O facem pentru că informațiile despre acest adevărat fenomen, *Tipografia șaguniană*, în abordări precedente², datorate unor cunoscători ai istoriei Episcopiei Ardealului, în întregul său, sunt limitate. Păstrate inițial într-o arhivă selectată (ca una cu statut de întreprindere economică), după cunoștințele noastre *Actele sale* nu se mai găsesc și documentarea tuturor celor interesați este cel puțin lacunară. În urmă cu mai bine de 20 de ani³, abia din crâmpoșele de informații și referințe păstrate în clasică *Arhivă consistorială*, am abordat acest subiect într-o revistă *blagiană* a Universității sibiene - SÆCULUM-, al cărei *părinte* continuă să fie și astăzi profesorul Ion Dur, studiu de la care am pornit și în intervenția de față.

² Pr. Gheorghe Papuc, *Tipografia mitropolitană din Sibiu*, în *Arhiepiscopia Sibiului - pagini de istorie*, Sibiu, 1981, p. 129-138.

³ Ana Grama, *Primul „Dosar” al Tipografiei diecesane din Sibiu (1850 -1855)*, în: *SÆCULUM, Revistă de sinteză culturală, Serie nouă*, Anul I (III), Nr. 1-2 (10), 1995, p. 61-75. Documentar din Arhiva Mitropoliei Ardealului, în continuare AMA. Toate sublinierile ne aparțin.

Începuturile celei dintâi tipografii românești de la Sibiu, destinată intereselor cultural-educative, dar și politice, ale tuturor ortodocșilor din Imperiul Habsburgic, de fapt tuturor românilor, sunt legate de numeroase alte *ÎNCEPUTURI*. Întâi, de acela al vieții noi pe care o promitea epoca postpașoptistă, plasată și ea la începutul unei noi jumătăți de veac. Din acestea era firesc să decurgă și alte „premiere”, binecunoscute, cum a fost însuși *Telegraful Român*.

Pentru creatorul tipografiei, ele aveau o mult mai mare importanță, preocupându-l în mod deosebit și strigându-și entuziast încrederea (și ea inexistentă până atunci) în viitorul poporului pe care-l păstora: „*O nouă epohă au răsărit pentru noi rumânii (...) că fiecare nație are drepturi asemenea de a-și păstra și de a-și cultiva naționalitatea și limba, și dreptul acesta nu i se poate vătăma.*”⁴

Un episod intermediar semnificativ este acela prin care el expune -în aceeași circulară- pricinile care îl îndeamnă să-și provoace subordonații ca „fiecăre să prenumerați la Gazeta împărăției, care de la 1 aprilie c. n. va eși afară și pentru Ardealu în toate limbile patriei noastre și în care să vor publica nu numai toate legile și orînduielele cele noi ale stăpînirii, dar și alte știri însemnate și vrednice de știut pentru orice cetățean (s.n.)”, chiar și de către cel „mai de pre urmă supus, ca așa fiecine să se știe folosi de ele (s.n.)”. Încântat mai întâi că în Ardeal prin „toate limbile patriei noastre”⁵, fără nici o precizare, se denumeste și limba română, el însuși face un abonament personal la acest ziar și două pentru Cancelaria Episcopoească din Sibiu. De la Brașov, deși foarte târziu, prin luminatul protopop Ioan Petric, vine o listă cu 36 de preoți prenumerați la același ziar.⁶

S-ar părea că interesul său față de tipografie a mers până acolo încât și-a investit în ea toate resursele proprii. După deschiderea tipografiei, pentru care cheltuiesc deja 10.000 fl., când pleacă la Viena, prevăzând o ședere mai îndelungată și cheltuieli mari, este nevoit să ceară Guvernatorului *Ludovic de Volghemut* (sic!) „*a rîndui ca să i se plătească leafa la Casa Camerală pe lunile octomvrie, noiemvrie și dechemvrie a. c. înainte*”.⁷ Europeanul patriot Andrei Șaguna știa și că această întreprindere îi va asigura accesul la un auditoriu mult mai larg decât până acum și, în plus, îi va permite o mai mare independență față de colaboratori sau superiori, măcar în planul „comunicațional”. Poate era aici și o „stare de așteptare”, de efervescență în fața unei activități cu totul noi, pe care sigur și-o dorise de mult, ca și visul de a concura cu șanse egale *cu ceilalți*, chiar cu lideri români, George Barițiu, de exemplu.

⁴ AMA, 1850, Doc. 9.

⁵ Ana Grama, *Foaia Legilor Provinciale și a Guberniului pentru Țeara de coroană Transilvania, 1850-1860. Între surse și referințe*, în: *Acta Carpatica*, I, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014, nr. 1, p. 171-185.; Liliana Oprescu, *Foaia Legilor Provinciale și a Guberniului pentru Țeara de coroană Transilvania. Prezentare generală, cu privire specială la anul 1850*, în: *Acta Carpatica*, I, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014, nr. 1, p.156 -170.

⁶ AMA, 1856, Doc. 156.

⁷ *Idem*, 1850, Doc. 780.

Nu este de mirare deci că una din primele realizări concrete ale episcopului, cu care însuși se va mândri întotdeauna, este *Tipografia Diecesană*. Am mai sublinia faptul că ființarea tipografiei a fost doar un pas firesc dintr-un bine gândit șir de acțiuni corelate și orientate spre realizarea unor „lucrări” fundamentale *în favoarea nației*. Intențiile sale au întrunit bunăvoința organismelor administrative superioare laice care i-au aprobat inițiativa. Motivele fiecărei părți erau doar parțial aceleași: ambele vizau cărți bisericești și școlare pentru comunitatea românească și noi surse de informare, prompte, dar și controlate. Dar, întâi, din partea ambelor părți se doreau *protocoale matriculare*, pentru că mare parte din acestea fuseseră distruse în revoluția de curând încheiată. Că a contat și pe o întreprindere economică înfloritoare, ori măcar rentabilă, nu este nici o îndoială.

Cum nu este îndoielnic nici faptul că *nu* a intenționat o sursă de îmbogățire personală cum afirmau zgomotos neprietenii, mai puțin opozanți de idei și mai mult concurenți de produse (carte, ziar) destinate aceleiași piețe. Atacat deschis sau mascat, Andrei Șaguna își irosește forțele și în a combate tot felul de calomnii. Îl interesează ce cred despre aceste „vorbe” mai ales destinatarii strădaniilor sale, cărora nu obosește să li se adreseze în mod repetat⁸. Toate aceste realități, de o complexitate doar sugerată aici, au influențat apariția și evoluția *tipografiei*. Cert este că ea îl interesează în așa măsură pe creatorul său încât, încă din anul 1850, când este plecat la Viena, „*la adunarea Episcopilor de legea noastră din Austria*” și i se trimite acolo corespondența care „*nu rabdă amânare*”, doar trei teme se încadrează în această categorie: scrisorile primite de la autorități, „*trecerile religioase*” și ... *trebile tipografiei*.

După stingerea focurilor revoluției, încă din primele luni, amplificându-și cererea, Andrei Șaguna solicitase, în nume personal, aprobare pentru înființarea unei *tipografii* pe lângă diecesa ortodoxă din Sibiu. Guvernul Civil și Militar aprobă, probabil constrâns de împrejurări, căci, cum se va vedea mai târziu, în repetate rânduri apoi, va încerca să saboteze această tipografie.

Andrei Șaguna va răspunde prompt, scrisorii Guberniale din 31 august 1850⁹, care, deși nu se împotrivesc cererii Preasfinției Sale, pretinde următoarele informații: „Să arate Episcopul timpul deschiderii”, „purtătorul de grijă al tipografiei” și „locul unde se va așeza”

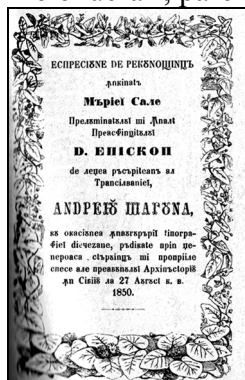
⁸ Invocăm în acest sens un pasaj din documentul de creare a „Monumentului Gr. Pantazi”, o fundație înființată în anul 1855 la care primul subscris este însuși Andrei Șaguna, cu 200 fl. m. c., și care urma „să fructifice o sută de ani și apoi împlinindu-se firul anilor acestora să se folosească Protopopii și Preoții noștri din carnetele acestui capital pentru toate veacurile”. Cu acest prilej, el numește o *altă fundație creată cu același scop*, din punctul de vedere al valorificării veniturilor, „și aceasta este Tipografia de unde curînd se va deschide *un izvor de ajutorință pentru preoțimea noastră* (s.n.), căci dînsa, deși s-au fundat numai cu patru ani înainte, totuși starea ei de astăzi arată în cărți tipărite o sumă însemnată de 21.000 fl. m.c.”. AMA, 1855, Doc. 36.

⁹ Dar, scrisoarea din 31 august, avînd toate datele unei „chemări la ordine”, îl va readuce la realitate pe entuziastul episcop și îi va provoca o a doua scrisoare (explicativă ?, de mulțumire ?, pentru întreținerea unor confirmate bune relații ?) în 8 septembrie 1850. În ea „înștiințează pre Măria Sa D. Comisariu împărătesc Eduard Bah (sic!) despre primirea slobozeniei din partea înaltului Guberniu pentru deschiderea tipografiei diețezane mulțumind pentru *întrăvenirea din partea sa* (s.n.) în privința aceasta”, împărțindu-i și un circular „despre deschiderea zisei tipografii preoțimei diețezane publicat”, varianta 1 din circulara descrisă mai jos. AMA, 1850, Doc. 770, 775, 776.

grafiindu-și singur un concept în limba germană doar la câteva zile de la primirea observațiilor „prea înalte”, exprimând „adîncă sa și a Diețezei întregi mulțămire pentru înalta și părintească grație ce au arătat cu slobozirea ridicării tipografiei diețezane”.

Tipografia era „așezată în ulița Ernii în Casa clerului nr. 194 (edificiu donat prin Testament de predecesorul episcopului Andrei, primul episcop român din secolul al XIX-lea, mereu uitat de comentatori) și se află sub nemijlocita povățuire a Preasfinției sale, având portătoriu de grijă pe Iosif Gerber din Cernoviț”. Inaugurarea se făcuse la 27 august (calendar „bisericesc”) prin sfințirea apei¹⁰ și „tipărirea unui țărulariu”¹¹, care populariza activitatea tipografiei.

Această primă „tipăritură” „Către iubitul meu cleru și poporu diețesanu”, în două variante ca foi volante: cu număr episcopesc 775 din 1850 se datorează, tehnic, probabil, neamțului Iosif Gerber, care, după felul în care și-a realizat primele lucrări, pare a fi fost un meșter priceput.

Dar iată că, în aceeași primă zi din viața tinerei tipografii, trăită cu deosebită intensitate de cei prezenți, pe o hârtie de o calitate superioară chiar comparând-o cu a circularei bilingve, destinată autorităților, se tipărește o altă foaie volantă, de 20/25 cm, îndoită pe latura mai mare în așa fel încât pe cele două file obținute regăsim următoarele texte: pe fila 1 (recto) nominalizarea/explicarea documentului („Espreșiune de recunoștință”) și pe fila 2 (recto) trei strofe ale unei poezii-dedicație de mulțumire adresată lui „Andrei Șaguna, preademnulu arhieru”. Versurile.¹², obișnuite

¹⁰ Veștemean, Toma T., ucenic și apoi calfă la Tipografie, afirmă că „sfințirea apei” a fost efectuată de Protopopul Ion Hania și părintele capelan Nicolae Becnescu și că el era de față. Dar cum el a venit la tipografie în 1 februarie 1851, probabil era o „sfințire a apei” cu alt prilej decât inaugurarea din 27 august 1850, când episcopul A. Șaguna nu plecase încă la Viena. Cf. C. Popescu-Grația, *Mitropolitul Andrei Șaguna. însemnări inedite*, în „Mitropolia Ardealului”, nr.7-8, 1970, p. 523.

¹¹ Vezi Adrian Stoia, *Cuvântul scris/tipărit în programul episcopului Andrei Șaguna. Circulara despre înființarea tipografiei eparhiale de la Sibiu, 27 august 1850*, în *Transilvania*, 2013, Nr. 10, p. 23-26. cu il.

¹² Nicolae Popea, *Archiepiscopul și mitropolitul (...)*, Sibiu, 1879, p. 327-328. La concurență cu supradocumentata monografie invocată mai sus, este istoria ce se datorează istoricului-preot Ioan Lupaș. A apărut într-o ediție frumoasă sub titlul *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, în Sibiu, la Editura Consistoriului Mitropolitan în anul 1909, în 404 p., iar o a doua ediție în anul 1911. În anul 1909, același text al lui Ioan Lupaș stă la baza unei lucrări colective, ediție de lux, care se descrie însă astfel: „*Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna. Scriere comemorativă la Serbarea Centenară a nașterii lui*. Sibiu, Editura Consistoriului Mitropolitan, 1909, 544 p. cu il. și planșe.” Aici sunt inserate și texte de Al. Mocsony, II. Pușcariu, V. Mandra și A. Hamsea, precum și din corespondența mitropolitului aniversat. De obicei, această publicație nu se consultă pentru că e folosită „ediția mică de autor” a lui Ioan Lupaș. În textul său (din ambele ediții) Ioan Lupaș dedică un capitol, XII, „*Tipografia și produsele ei. Activitatea literară a lui Șaguna*” pe nici 20 pagini. Astfel, deși furnizează cele mai complete informații, ele sunt minime și autorul nici nu face trimiteri la surse pentru toate documentele folosite. Este și cazul „foii” cu versuri pentru Andrei

pentru epoca poezilor pașoptiști, scrise de Andrei Andrei Mureșanu, sunt asimilate unui model moldovean, când Iancu Văcărescu a scris laude pentru tipografia inaugurată acolo de Mihail Kogălniceanu de către Ioan Lupaș

Tipografia și alte „trebuințe” fiind deja puse „în deosebita lucrare”, la începutul lunii septembrie 1850, Andrei Șaguna pleacă la Viena¹³. În 6 septembrie îi anunța și pe preoții subordonați despre această călătorie în care își punea mari speranțe. În aceeași zi nominalizează obligațiile¹⁴. Conzistoriului și Cancelariei pentru perioada cât el va lipsi din Sibiu. În drum, preocupat de ce a lăsat „acasă”, trimite Conzistoriului două scrisori ale căror subiecte se referă, aproape în exclusivitate, la *Tipografie*.

Pe versoul conceptului¹⁵ răspunsului consistorialilor, găsim referatul următor: „Preasfinția sa D. Eps. diețesanu Andrei Șaguna, prin scrisoarea sa deto Rușava 15 sept. a. c. înștiințează consistoriul diețesan despre fericita sa sosire acolo, de unde în 18 ale curgătoarei va pleca mai departe, și despre aceea *cum are să urmeze cu tipărirea protocoalelor matriculare* [și] îndatorează pe notarul consistorial IOAN Hannia a trimite (...) la Viena o informare despre acest lucru”. Căci lipsa documentelor de evidență a populației se dorea -în calculele neprietenilor- a fi echivalentă cu dispariția însăși a subiecților acestora, a *poporului* român. Andrei Șaguna realizează dimensiunile adevărate ale pericolului și se mobilizează exemplar pentru a-l depăși, a-l anihila. „Trebuința instantanee” de protocoale era de-a dreptul dramatică. În vremea revoluției, cele care existaseră fuseseră distruse în majoritate, atunci când nu au fost arse intenționat.

„Prin altă scrisoare *din Pesta detto 23 sept. a.c.*¹⁶ împărtășește (...) *Contractul cu așezatorul de litere* (s.n.) de la Tipografia regească din Buda, Dimitrie Lazarovici, în privința tipografiei diețesane făcut”. Angajarea unui nou tipograf, a binecunoscutului Dimitrie Lazarevici, cum însuși își grafiază numele (și nu Lazarovici, cum apare în multe publicații) se încheie prin contractul numit, realizat prin Grigorie Pantazi¹⁷. Programul de lucru, ca și salariul noului tipograf erau aproximativ aceleași cu ale predecesorului său, care beneficiase și el de un contract similar. În această epocă de „punere în lucrare” a numeroase inițiative, în 8 decembrie 1852, Andrei Șaguna va încheia încă un contract, de data aceasta cu Aaron

Șaguna pe care o amintește și o inserează în edițiile din 1909. Din majoritatea volumelor, aceste foi inserate au dispărut/n-au fost introduse ?, pătrându-se doar în volumele comemorative, mai puțin folosite (cf. Biblioteca Facultății de Teologie din Sibiu). Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 175.

¹³ A fost invitat acolo prin „Ordiinațiunea ministerială din 5 septembrie a.c., Nr. 4860” pentru a participa la întâlnirea liderilor ortodocși din Ardeal care începea în 3/15 octombrie.

¹⁴ AMA, 1850, Doc. 80 și 782.

¹⁵ Din răspunsul la prima scrisoare aflăm că Ioan Hannia „s-au îndatorat în privința tuturor luiși demandate.” A procurat „prin Thalmayer 15 1/2 teacuri de tipărit și 10 de scris Nr. 4 de la Borgo și după primirea acesteia din urmă numai decît teacul cuprinsu s-au [pus] în lucrare continuîndu-se tipărirea protocoalelor matriculare”. De la înaltul Guberniu veniseră formulare noi pentru protocoale, scrise în limba germană, sub titlul „Tabelele născuților, morților și cununaților”. AMA, 1850, Doc. 50.

¹⁶ AMA, 1850, Doc. 50.

¹⁷ Mort prematur, în anul 1854, acesta a fost multregretat de A. Șaguna încă mulți ani. Vezi Doc. 13, 1854 și Th. Bodogae, *Un capitol din istoria relațiilor culturale sîrbo-române. Acte inedite din corespondența lui Șaguna*, în *Mitropolia Ardealului*, nr.7-8, 1970, Doc. XX.

Florian. El urma a „dedija” viitorul ziar „Telegraful Român” (ceea ce a și făcut pe timpul numerelor 1-8) și a se ocupa și de expedierea lui. Plata sa era însă sensibil mai mare - 800 fl. pe an și nu doar 650 fl. cât aveau „diriguitorii” tipografiei. Numele lui Aaron Florian și atribuțiile de redactor, care implicau mai multă „creație” și „condei”, erau, pe bună dreptate, mai bine recompensate¹⁸ de episcopul-intelectual care păstorea atunci la Sibiu.

De-a lungul anilor care au urmat în deceniul de care ne ocupăm, Andrei Șaguna va fi mulțumit de serviciile lui Dimitrie Lazarevici. Ordonat, bun caligraf, acesta va face diverse servicii¹⁹: se ocupă de expedierea publicațiilor, alcătuiește liste de semnalare a noilor tipărituri, când greșește (înscrisul de pe un colet) episcopul însuși dă explicații în locul său, disculpându-l²⁰. Pe lângă „așezătorul de litere” este nominalizat și „tipograful” și „directorul tipografiei”. A colaborat cu Theodor Vaida ca „tipăritoriu” și, probabil (deși nu avem mărturii în acest sens, decât afirmația lui Ioan Lupaș), cu Iosif Gerber. Dar a avut cu certitudine, ca ucenic pe patru ani, apoi calfă, pe Toma T. Veștemean, un băiat născut la Sibiu, în anul 1832, școlit în ani mogaiani, precum și alții „băieți” în ajutor.²¹

Vom invoca acum doar câteva comentarii pe marginea manifestărilor de înțelegere, de apropiere dovedite de marele episcop de la Sibiu pentru doi dintre colaboratorii săi: DIMITRIE LAZAREVICI și TOMA T. VEȘTEMEAN. Cu certitudine, aceste manifestări sunt firești și caracterizante pentru un păstor sufletesc și ele pot fi asociate și marii sale înțelepciuni și generozități, dar ele nu pot fi dissociate de interesul major pe care-l arată tipografiei înseși, slujitorilor ei implicit. Oricum l-ar prezenta contemporanii și urmașii cu prilejuri sărbătorești sau evocatoare (și totuși niciodată atât de complex cum a fost) în anii 1850-1865, în corespondența sa cu subordonații, Andrei Șaguna se exprimă ca un „intransigent”. Confruntat întotdeauna cu chestiuni majore care-i impuneau o anume „tonalitate” (cel mai interesant „Andrei Șaguna”, nevalidat de cercetători, este episcopul/scriitorul/păstorul, administratorul care, cu condeii în mână, se... autocenzurează), nici nu te-ai putea aștepta să-l regăsești implicat în gesturi de duioșie, față-n față cu oameni social *mărunți* și problemele lor mărunte. Dar, atenție, de data aceasta și „oamenii” și „problemele” sunt din domeniul atât de drag inimii lui, al *tipografiei*. În martie 1854, episcopul îi recomandă directorului tipografiei să-l avanseze calfă pe tânărul ucenic Toma T. Veștemean și să-i dea „liberat” tocmai de Bunavestire, însoțind această recomandare de cele mai frumoase cuvinte de apreciere pentru „lucrările ce au ieșit din mâinile” sale „în decugerea celor 3 ani și 2 luni” de când lucra în tipografie. Când, emoționat, tânărul, însoțit de mama sa, se duce să-i mulțumească înaltului său binefăcător, acesta-i mai oferă și 20 de florini ca recompensă.²² La începutul anului 1860, „Ecselenția Sa

¹⁸ AMA, 1852, Doc. 280.

¹⁹ *Idem*, 1850, Doc. 775.

²⁰ Th. Bodogaie, *loc. cit.*

²¹ I. Popescu-Grația, *op. cit.*, p. 323.

²² *Ibidem*.

(...) ca fondatorul Tipografiei Diețesane hotărăște o pensie anuală de 200 fl. v.a. pentru văduva răposatului Director al acelei Tipografii Dimitrie Lazarovici, carele în 8 ani de zile credincioșii, cu strădanie de feru și cu chipul celu mai omenosu au diriguat lucrurile tipografiei, care penzie va avea a o primi preatinsa văduvă în 4 fețe și anumit ianuarie, aprilie, iulie, octombrie, din fondul tipografiei pomenită, până când va purta numele răposatului său bărbat D. Lazarovici”²⁹. În aceeași vreme, fostul Director general al scoalelor neunite din Ardeal, mogaianul Moise Fulea, după 42 ani de slujbă, primea tot 200 florini pensie²³.

Colaborarea de numai 8 ani cu Dimitrie Lazarevici se dovedise însă o reușită. Aducem ca mărturie o listă de publicații, la nici 4 ani de la venirea sa la Sibiu, care impresionează prin numărul și varietatea titlurilor²⁴: „26 minee din 4 luni, 10 proscomidii (foi volante, n.n., A. G.), 10 apostole nelegate a 2 fl. 30 cr., 1 dto (aceiași, n.n. A. G.), 10 molitvenice nelegate 3 fl., 1 dto legat, 1 ceaslov fin legat, 1 octoih mic legat, 1 vocabulariu legat, 1 catehism legat, 1 istorie biblicească legată, 1 datorințele supușilor legată, 1 drept canonic nelegat (Pentru arhidiaconul Vostru)”. Octoihul mic legat era „Pentru P. S. Voastră”, „Episcopul al Timișorii”. Dacă aici ar fi fost incluse și cărțile școlare, „date în lucrare” încă din primele luni de funcționare a tipografiei, lista ar fi fost, evident, și mai bogată.²⁵

Întreprindere culturală și economică deosebit de generoasă și poate tocmai de aceea pizmuită, dar riscantă din capul locului, Tipografia Diecezană a fost nevoită să facă față numeroaselor obstacole, unele previzibile, altele inacceptabile chiar și teoretic. Din prima categorie fac parte: acțiunile dușmanilor progresului românilor, politica protecționistă a guvernanților în favoarea propriilor tipografii, concurența întreprinderilor similare. Din a doua categorie menționăm o singură piedică, dureroasă cât toate celelalte la un loc: indiferența, uneori chiar sabotarea, din partea liderilor românilor ortodocși din Imperiu, cărora le-a fost destinată dintr-un început tipografia și care, doar după un prea îndelungat timp, au dat semne că o apreciază la adevărata valoare. De multe ori, aceste obstacole se întrepătrund.

În anii 1850-1851, la Viena fiind, în afara scrisorilor informative trimise de Conzistoriu și de cancelistul său, Andrei Șaguna primea și... misive confidentiale, și ele cu numeroase informații despre tipografie. Este cazul celor pe care i le trimitea protopopul de Brașov Ioan Popazu chiar în februarie 1851. În prima²⁶ din cele cunoscute nouă, Ioan Popazu scrie: „La Tipografia Episcopescă tocma se începea tipărirea abțedarului române

²³ AMA, 1861, Doc. 643 și 1005.

²⁴ Este vorba de o listă însoțitoare a unui colet cu 155 publicații trimise Episcopului Timișoarei (virgulele dintre titluri ne aparțin). Vezi Th. Bodogae, *op. cit.*, Doc. III.

²⁵ O primă listă completă găsim la N. Popea, *Archiepiscopul și Metropolitul Andreiu Baron de Șeguna*. Sibiu, 1879.

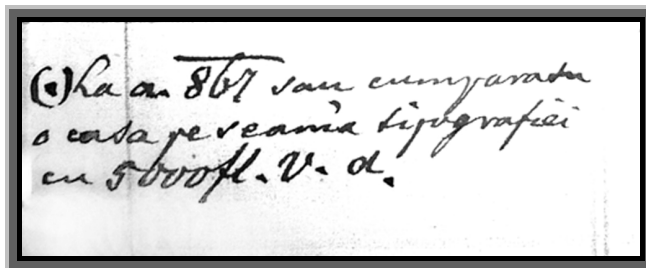
²⁶ AMA, 1851, Doc. 849. La Brașov, unde activau bărbați de seamă și unde și funcționa o întreprindere concurentă și „neortodoxă”, se dă, în anul 1852, o licență pentru desfacerea produselor tipografiei, a cărților, negustorului Isaak Toma. Circularele se distribuie, în continuare, prin protopopi, chiar când sunt tipărite în tiraj „de masă” cum este cea din mai 1851, din care au apărut 1500 exemplare (la cca 150 protopopiate).

sau jumătate cu slove cirilice și jumătate cu litere latine și aquesta după o ortografie chitu se poate de simplă și ușoară pentru prunci, *proiectată de Aron Florian cam după modelul bărbaților noștri carii au lucrat la terminologie*".

Din zecile de documente care privesc această situație complexă, cităm mai jos:

1851. În suscitata scrisoare confidențială a lui Ioan Popazu se povestește o situație încordată ce s-a născut atunci când Guvernul Provinciei îi acuză pe funcționarii români drept „vinovați” de a fi împăștiați „broșuri”, „pline de principii de ale Rep(ublicanilor] roșii” și pe care, de fapt, le publicau revoluționarii români refugiați la Paris. În acest context, însă, iată, „bănuita” principală, culpabilă era... tipografia de la Sibiu a românilor. „Deci, înainte ca vreo câteva săptămîni au chemat D. Consilieru de secțiune Glanțu (sic) pe unii dintre amploiații noștri români aplicați la Guberniu și, după cum am auditu, anume pe D. Vasici (...) i-au făcut cum i-au venitu la gură, i-au numit șerpi, pe carii îi hrănește Guvernul în sînu, amerințîndu-le (sic!) că Guvernul știe bine că Broșurile despre care e vorba se tipăresc în Ardeal. Aici am vrut să vin (...). D. Glanțu, din cuvintele rostite către (amploiații) noștri se vede că au făcut allusiune la Tipografia Episcopiei *de vreme ce altă tipografie nu se mai află în Teară care să fie în mîna Romînului (!?)*²⁷, apoi *în tipografiile sașilor știu bine că D. Glanțu nu crede că s-ar tipări asemenea Broșuri. Doamne Sfinte pînă unde mergu Diplomații ăștia cu bănuielele! Socotesc că toată lumea suntu ca dînșii. Romîni din toată Austria au numai o tipografie și aceasta țermurită și strîmtorată chitu se pote, și nu știu ce ar mai scorni ca se o închidă*".

Ca o încheiere firească a acestor relatări de început al Tipografiei unde a apărut și aniversata gazeta *Telegraful Român*, poate fi observația că Andrei Șaguna, *Episcopul începător în toate*, care, iată, se identifică total cu prima tipografie românească sibiană, la mijlocul secolului al XIX-lea, știa că *înființarea și ființarea unei tipografii, instrument esențial în dezvoltarea și dirijarea comunicării, este sau poate să fie mai mult decît o a patra putere în stat, atunci cînd este prima în preocupările celor ce o folosesc*, cum devenise deja în anii 1860.

²⁷ Mitropolia greco-catolică de la Blaj funcționa și beneficia de un invidiat „monopol tipografic”. I. Popazu n-o socotește pentru că n-o consideră suficient de „românească”, ci „popislășească”.

În anul 1868, acum mitropolit, Andrei Șaguna se poate bucura de confirmarea strădaniilor sale, benefice pentru *creșterea* instituțiilor pe care le-a patronat, le-a înființat, Tipografia păstrându-și cu demnitate locul printre celelalte înfăptuiri, cum însuși notează în Agenda personală.

Ms. Andrei Șaguna în *Calendare* folosite ca *Agende personale*, în BMA.

	1866.	1867.	1868.
Biserica catedrală	60645 32.	62386 10.	65088 90.
Seminariul	22982 28.	27940 12.	105746 81.
Franciscan-Orfania	23685 10 1/2	23728 32 1/2	32463 —
Archiepiscopia	12839 84.	12796 41.	57503 76.
Tipografia	11543 39.	8264 75.	18541 23 1/2
Pensiuni	6800 41 1/2	7103 42.	7642 82.
Pers. Dis. catedr.	1000 57.	1862 77.	2858 58.
Pers. Cancell. archiep.	2343 78.	2990 57.	4057 22.
Fondul Dis. servare	3002 26 1/2	3034 88 1/2	3128 65 1/2
" dascăleșcu	2679 98.	2732 60.	2772 59.
Fond. Obrului archiep.	5779 65.	7950 43.	12384 18 1/2
	152623 53 1/2	160790 62.	313687 75 1/2

La anulul 1867 sau comporacu
mă casa cu banii tipografiei
în suma de 6000 fl., care adau-
gându-se la suma de 54, face
13269 + 75 =

Ana GRAMA

